

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 619:340(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/73>

ВЕТЕРИНАРНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

VETERINARY LEGISLATION OF UKRAINE: CURRENT STATUS AND SYSTEMATISATION

Бегас В.Л., к.вет.н., доцент,
доцент кафедри мікробіології, фармакології та ветеринарної епідеміології
Поліський національний університет

Романишина Т.О., к.вет.н., доцент,
доцент кафедри мікробіології, фармакології та ветеринарної епідеміології
Поліський національний університет

Лахман А.Р., доктор філософії (PhD),
асистент кафедри мікробіології, фармакології та ветеринарної епідеміології
Поліський національний університет

У статті проаналізоване ветеринарне законодавство, подані рекомендації щодо внесення змін його систематизації. Значення ветеринарної медицини продовжує змінюватися переходячи у глобальніші рамки від галузі, яка здійснює профілактику і ліквідацію хвороб тварин, до галузі, яка все більше починає відігравати роль у забезпеченні здоров'я людей, реагуючи на все нові і нові з цим пов'язані виклики. На прикладі пандемії COVID-19 ми бачимо яку загрозу можуть нести хвороби тварин для здоров'я людей. Кількість законодавчих актів, які стосуються ветеринарної медицини, постійно зростає, діючі законодавчі акти удосконалюються і стають об'ємнішими. До того ж ратифіковані Верховною Радою України міжнародні законодавчі акти в сфері ветеринарної медицини, в рамках імплементаційних зобов'язань, також суттєво доповнюють законодавчу базу. Ветеринарне законодавство з кожним роком все більше віддаляється від аграрної сфери, до того ж акценти значення його в структурі громадського здоров'я щороку збільшуються. Велика кількість законодавчих актів, відсутність впорядкування, може сповільнювати роботу служби ветеринарної медицини, створювати додаткові перепони. Більшість заходів, які проводить ветеринарна медицина, не обмежуються сільськогосподарським тваринництвом, а мають значно ширше охоплення. Як приклад є робота державної надзвичайної протиепізоотичної комісії. Згідно думки ряду авторів, аграрне право (а також ветеринарне законодавство в його складі) потребує вдосконалення, систематизації і кодифікації. Наразі ветеринарне законодавство класифіковане як інститут аграрного права. Це обґрунтовано найбільшою зайнятістю ветеринарних працівників в сфері тваринництва, що відноситься до аграрного виробництва. Але виходячи з цілого ряду особливостей, необхідна зміна його систематизації. Серед таких ознак ми бачимо невіддільний зв'язок медичного і ветеринарного права в концепції «Єдине здоров'я», в боротьбі з антибіотикорезистентністю, в системі фармакологічного нагляду, в зростанні значення громадського здоров'я, в системі біобезпеки. Тому, виходячи з цієї ситуації, вважаємо за необхідне врахувати це при зміні систематизації ветеринарного законодавства.

Ключові слова: систематизація ветеринарного законодавства, систематизація аграрного права, медичне право, аграрне право, ветеринарне право, біобезпека, «Єдине здоров'я».

The article analyzes the veterinary legislation, provides recommendations for making changes to its systematization. The meaning of veterinary medicine continues to change, moving into a more global framework from an industry that carries out the prevention and elimination of animal diseases, to an industry that increasingly begins to play a role in ensuring human health, responding to new and new related challenges. Using the example of the COVID-19 pandemic, we can see what a threat animal diseases can pose to human health. The number of legislative acts related to veterinary medicine is constantly increasing, the existing legislative acts are being improved and become more voluminous. In addition, the international legislative acts in the field of veterinary medicine ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, within the framework of implementation obligations, also significantly supplement the legislative framework. Every year, veterinary legislation is moving further and further away from the agricultural sphere, and the emphasis on its importance in the structure of public health is increasing every year. A large number of legislative acts, lack of regulation, can slow down the work of the veterinary medicine service and create additional obstacles. Most of the activities carried out by veterinary medicine are not limited to agricultural livestock, but have a much wider scope. An example is the work of the state emergency anti-epizootic commission. According to the opinion of a number of authors, agrarian law (as well as veterinary legislation in its composition) needs improvement, systematization and codification. Currently, veterinary legislation is classified as an institute of agrarian law. This is justified by the largest employment of veterinary workers in the field of animal husbandry, which refers to agricultural production. But based on a number of features, it is necessary to change its systematization. Among such signs, we see the inseparable connection of medical and veterinary law in the concept of "One Health", in the fight against antibiotic resistance, in the system of pharmacological supervision, in the growing importance of public health, in the biosafety system. Therefore, based on that situation, we consider it necessary to take this into account when changing the systematization of veterinary legislation.

Key words: systematization of veterinary legislation, systematization of agrarian law, medical law, agrarian law, veterinary law, biosafety, "One Health".

Ветеринарне законодавство є важливим елементом своєї ключових функцій у сфері ветеринарної медицини, інфраструктури нації. Воно надає повноваження, необхідні ветеринарній службі для ефективного виконання своїх ключових функцій у сфері ветеринарної медицини, для забезпечення громадської безпеки та сприяння суспільному благу. Ветеринарне законодавство має відпо-

відати національному та міжнародному праву, у відповідних випадках, включаючи цивільне, кримінальне та адміністративне законодавство. Ветеринарне законодавство має бути перераховано та бути легкодоступним і зрозумілим для використання, оновлення та модифікації. Ветеринарне законодавство має бути чітким і послідовним, забезпечувати правову визначеність і захищати громадян, тварин і навколишнє середовище від ненавмисних побічних ефектів правових інструментів. Законодавство має бути стабільним, але регулярно оцінюватися та оновлюватися у міру необхідності, щоб переконатися, що воно є технічно актуальним, прийнятним для суспільства, здатним до ефективного впровадження та сталим у технічному, фінансовому та адміністративному планах. Висока якість законодавства є важливою для досягнення правової визначеності [1]. Отже, спроможність ветеринарної служби буде залежати також від того наскільки ефективним буде ветеринарне законодавство, що вплине не лише на благополучність ситуації щодо хвороб в тваринництві, але й значною мірою серед людей. Наявність самостійної галузі права важлива як для суспільства в цілому, так і для власне ветеринарних спеціалістів і їх клієнтів. Вдосконалення систематизації ветеринарного права дасть можливість на вищому рівні здійснювати розробку принципів (основних засад) державної політики у сфері ветеринарної медицини, краще опрацювати питання захисту прав власників тварин та самих тварин при наданні ветеринарної допомоги, споживачів тваринницької продукції, детально визначити правовий статус суб'єктів правовідносин, що виникають у сфері ветеринарної діяльності.

Ми намагалися дослідити сучасний стан та перспективи розвитку ветеринарного законодавства в Україні, узагальнили існуючі напрацювання провідних науковців щодо визначення категорій, а також у надалі пропозиції щодо зміни класифікації ветеринарного законодавства з врахуванням тих процесів в правовому полі, які вже відбулися.

Перед тим як визначити місце ветеринарного законодавства в загальній системі права необхідно уточнити базові визначення, а також визначити його предмет і завдання. Отже, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (стаття 3.4.2 Кодексу здоров'я наземних тварин), ветеринарна сфера означає всю діяльність, яка прямо чи опосередковано пов'язана з тваринами, їх продуктами та побічними продуктами, які допомагають захистити, підтримувати та покращити здоров'я тварин, добробут тварин та ветеринарне здоров'я населення [1]. Згідно ЗУ «Про ветеринарну медицину» «ветеринарна медицина – галузь науки та практичних знань про фізіологію і хвороби тварин, їх профілактику, діагностику та лікування, збереження здоров'я і продуктивності тварин, захист людей від зоонозів і пріонних хвороб, а також пов'язана з цим практична діяльність» [2]. Таким чином, виходячи з національних та міжнародних законодавчих актів, ветеринарна медицина включає також заходи щодо охорони здоров'я людей. До «компетенцій першого дня» лікаря ветеринарної медицини згідно даних європейської асоціації закладів ветеринарної освіти також відносяться «Захист громадського здоров'я шляхом виявлення умов, які прямо чи опосередковано пов'язані з тваринами, їх продуктами та побічними продуктами, коли вони сприяють захисту, збереженню та покращенню здоров'я людини» [3]. За інформацією експертів європейського проекту EU4SaferFood 75% інфекційних хвороб людини мають тваринне походження. Серед них можна виділити такі які передаються переносниками, через прямий чи непрямий контакт з твариною, через харчові продукти чи воду.

Єрмоленко В. М. та ін. дає визначення ветеринарного права, як комплексного правового інституту аграрного права, який об'єднує правові норми, що врегульовують ветеринарні відносини. Норми ветеринарного права,

об'єднані у відповідні правові субінститути. Автори обгрунтовують це найбільшою зайнятістю в сфері тваринництва ветеринарних працівників, яка належить саме до аграрного виробництва, що є власне предметом аграрного права. Але водночас вони погоджуються, що така належність досить умовна, адже ветеринарні лікарі займаються лікуванням не лише сільськогосподарських, але й домашніх і диких тварин. Це є ознакою приналежності ветеринарного права до природоресурсного, тому що дикі й домашні тварини це природний тваринний ресурс, компонент навколишнього природного середовища. Разом з тим ветеринарні лікарі разом із лікарями гуманної медицини запобігають поширенню епідемії заразних хвороб, якими можуть хворіти не лише тварини, а й люди. А ця діяльність відноситься вже до галузі екологічного права. Це підтверджує комплексність інституту ветеринарного права [4, с. 37–38]. Аналогічну думку мають Статівка А. М. та ін, відносячи ветеринарне законодавство до аграрного права [5, с. 343]. В зв'язку з тим, що поголів'я сільськогосподарських тварин за останні роки суттєво скоротилось і продовжує скорочуватись, в структурі галузі ветеринарної медицини обслуговування сільськогосподарського виробництва продовжує також зменшуватись, проте збільшуються інші напрямки діяльності фахівців ветеринарної медицини (обслуговування домашніх тварин, контроль якості і безпечності продукції харчування).

Яценко І. В. та ін. дають визначення ветеринарному праву – «як системі загальнообов'язкових, формально визначених, встановлених чи санкціонованих і забезпечених державою правил поведінки, які регулюють суспільні відносини в сфері ветеринарної медицини» [6, с. 11]. Але, маючи на увазі навчальну дисципліну, вони застосовують термін «Ветеринарне правознавство» обгрутовуючи це відсутністю можливості здобувачами вивчити абсолютно всі закони і підзаконні нормативно-правові акти (законодавства), що стосуються ветеринарної медицини [7, с. 370].

Загальноправовим класифікатором галузей законодавства, затвердженому 02.06.2004, ветеринарному праву присвоєно номер 140.140.000 «Ветеринарні і зоотехнічні заходи. Карантин», що входить в категорію 140.000.000 «Сільське господарство та агропромисловий комплекс» [8]. Але наразі діяльність ветеринарної медицини вийшла далеко за рамки сільського господарства. Зважаючи на те, що за різними даними аграрне законодавство включає в себе більш ніж 20 тисяч нормативних актів їх облік та відстеження актуальності має вкрай важливе значення для правотворчої та правозастосовної діяльності [9, с. 80]. Та й чинному аграрному законодавству також необхідне вдосконалення, перегляд і систематизація чинних нормативно-правових актів, дослідження й ліквідація наявних дефектів і прогалин, хоча б часткової кодифікації [10, с. 291]. Цілий ряд авторів сходиться на думці в необхідності впорядкування аграрного законодавства України зі створенням, в ідеалі, відповідного цілісного й уніфікованого галузевого кодифікованого акта [9, с. 79, 11, с. 1]. Де, можна було б представити ветеринарне право окремою цілісною частиною.

Предмет ветеринарного права – це суспільні відносини, що виникають під час проведення ветеринарної діяльності. З іншої сторони, під ветеринарною діяльністю слід розуміти комплексну систему, що включає в себе організацію надання тваринам ветеринарної допомоги, її безпосереднє надання у рамках діагностичних, лікувальних і профілактичних заходів, а також контроль якості і безпечності продукції тваринного походження, що може вплинути на здоров'я людей. Сферу дії ветеринарного права коректніше буде ототожнювати з тими галузями народного господарства, де працюють фахівці ветеринарної медицини, які іноді можуть не здаватися пов'язаними з сферою ветеринарної медицини.

Слід відмітити комплексне застосування в ветеринарному праві методів правового регулювання. Як приклад застосування адміністративно-правового методу в правовому регулюванні суспільних відносин у сфері ветеринарної медицини, можна навести організацію і управління в сфері ветеринарної медицини, коли керівники вищих органів Держпродспоживслужби взаємодіють з підпорядкованими їм представниками лікувально-профілактичних чи діагностичних установ. Поряд з цим, правові відносини між власником тварини і лікарем, при наданні ветеринарної допомоги, регулюються шляхом цивільно-правового методу, що проявляється рівністю суб'єктів правовідносин і можливістю самостійно визначати свою поведінку.

Важливим також буде той факт, що сфера ветеринарної медицини входить до управління Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка, у свою чергу, підпорядковується безпосередньо Кабінету Міністрів України, а не Міністерству сільського господарства та продовольства, як це було раніше. Це ще раз доводить, що значення ветеринарної медицини, інтегрованої в склад Держпродспоживслужби, не зосереджене на обслуговуванні аграрної сфери, а набагато глобальніше. Така схема підпорядкування підтверджує умовність приналежності ветеринарної медицини до аграрної сфери. Постійно зростає роль громадського здоров'я і важливість значення при цьому безпечних і якісних харчових продуктів, в тому числі тваринного походження на сторозі чого власне і стоїть ветеринарна медицина.

Ми погоджуємось з Аніщенко М. А., який, аналізуючи визначення «ветеринарна медицина», викладене у ЗУ «Про ветеринарну медицину», бачить прямий зв'язок з охороною здоров'я і вважає необхідним віднести відносини з ветеринарної діяльності приналежними до сфери охорони здоров'я. Він відмічає, що ветеринарна діяльність складається не лише з ветеринарної медицини, але й ветеринарної фармації. Він пропонує розвивати ветеринарну фармацію інтегровано, у співпраці ветеринарних та медичних фармацевтів, що стане основою виконання вимог світового співтовариства відносно здійснення ефективної та безпечної фармакотерапії у ветеринарній медицині, забезпечення епізоотичного благополуччя, отримання якісних та безпечних продуктів тваринного походження для забезпечення потреб людей, а також буде основою здоров'я людей та охорони навколишнього середовища. Він пропонує класифікувати ветеринарне право як системно-правове утворення із міжгалузевою природою і розмістити його в структурі надгалузі права охорони здоров'я та включити до нього як підгалузь, яка має свої інститути ветеринарної медицини, ветеринарної фармації. Він бачить предмет ветеринарного права як частину інтегрованого предмета права охорони здоров'я, тому що здоров'я тварин має безпосередній вплив на здоров'я людей, через стан продуктів харчування та продуктів тваринного походження, через загрозу зоонозів і інших заразних хвороб [12, с. 16]. Якщо є медичне право [13] то по аналогії повинно бути і ветеринарне.

Невіддільний зв'язок медичного і ветеринарного права підтверджує концепція «Єдине здоров'я» (One Health), запроваджена в ЗУ «Про систему громадського здоров'я». Де визначено, що «Єдине здоров'я – це міжсекторальний підхід до розроблення та виконання програм, реалізації державної політики, актів законодавства та проведення наукових досліджень, в рамках яких взаємодіють кілька секторів, таких як медицина, медицина праці, ветеринарна медицина, безпечність продуктів харчування та охорона довкілля з метою забезпечення захисту здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення і досягнення кращих результатів у сфері громадського здоров'я» [14]. Підхід Єдине здоров'я вказує на взаємозв'язок між людьми, тваринами, рослинами та середовищем їх вза-

ємодії з метою гарантування біологічної безпеки та забезпечення біологічного захисту. Цей підхід спрямований на мінімізацію різних видів загроз для охорони громадського здоров'я, в тому числі антибіотикорезистентність, трансмісивні захворювання, зоонозні захворювання, хронічні хвороби, психічне здоров'я, безпечність харчових продуктів та багато іншого. Єдине здоров'я піднімає питання зоонозних захворювань, забутих тропічних хвороб, трансмісивних хвороб, стійкості до протимікробних препаратів, безпеки харчових продуктів та продовольчої безпеки, зміни клімату, забруднення довкілля, в тому числі фармацевтичними залишками та інші загрози. Згідно з цим підходом ветеринарне право ближче до медичного, природо-ресурсного, екологічного ніж до аграрного.

Рівень законодавчого врегулювання ветеринарної фармації буде зростати в аналогії з медичною фармацією, оскільки їй притаманні ті ж самі проблеми і тенденції, в першу чергу боротьба з антибіотикорезистентністю та зростанням безконтрольного використання ветеринарних препаратів.

Крім того сфера обігу ветеринарних препаратів значно зросла в законодавчому забезпеченні, так відображено світовий тренд боротьби з антибіотикорезистентністю, який є неможливим без співпраці з медичною службою. Як відмічає Кирилок Д., 80% усіх антибіотиків наразі застосовують в галузі тваринництва і тільки 20% – в гуманній медицині [15]. Отже значення ветеринарної медицини в цьому процесі навіть переважає ніж гуманної.

Бурило Ю. П. вказує на тенденцію в законі «Про ветеринарну медицину» до посилення державного регулювання ринку ветеринарних лікарських засобів шляхом застосування механізмів ліцензування, державної реєстрації, заборон та обмежень відносно застосування антибіотиків. Загалом використання цих регуляторних інструментів слід вважати необхідним кроком, виправданим для захисту громадського здоров'я та здоров'я тварин. В той же час, цей закон передбачає систему ветеринарного фармакологічного нагляду, якої до цього не було в Україні, і практичне впровадження якого буде відбуватись з огляду на досвід ЄС. Поряд з тим, залишаються неповністю законодавчо вирішеними питання контролю обігу діючих речовин з метою попередження їх застосування не у складі ветеринарних препаратів [16, с. 146]. Тому в майбутньому законодавчих актів в цьому напрямі стане набагато більше. Щоб Закон належним чином запрацював, Кабінет Міністрів України має розробити і прийняти 17 постанов, а Міністерство – 47 наказів [17]. На жаль війна в Україні загальмовує введення в дію цього закону і більшість пов'язаних з ним законодавчих ініціатив, але рано чи пізно вони все ж почнуть діяти.

Досліджуючи біобезпеку, Дмитренко І. М. констатує, що ветеринарна безпека є складовою частиною біологічної безпеки, яка, у свою чергу, є складником екологічної безпеки як інституту екологічного права. Він також відмічає, що «біобезпека – це стан захищеності біологічних об'єктів, природного середовища від негативного впливу біологічних, хімічних, фізичних чинників, здатних вплинути на структуру та функцію живих організмів...» [18, с. 75]. Що на нашу думку є абсолютно правильно, бо ці поняття є пов'язані і розділяти їх не можна ні в практичному ні в законодавчому плані. Такі поняття як «епізоотологія» та «епідеміологія» міжнародні установи розглядають об'єднано під поняттям «епідеміологія».

Удосконалення ветеринарного законодавства дозволить досягти зменшення біологічної загрози для підвищення обізнаності про роль ветеринарної служби у пом'якшенні біологічних загроз, необхідність посилення ветеринарного законодавства для забезпечення наявності чітких і конкретних повноважень діяти в разі навісного введення біологічних агентів; а також необхідність співпраці з іншими компетентними органами шляхом встанов-

лення домовленостей про співпрацю до того, як виникнуть такі інциденти.

Зв'язок підтверджує також той факт, що у ветеринарній медицині, аналогічно до судової медицини, є судово-ветеринарна експертиза (це застосування у практиці для об'єктивних доказів у слідчому і судовому процесі наукових ветеринарних знань), а також судова експертиза харчових продуктів тваринного походження [19, с. 154]. Цей напрямок також досить об'ємний в плані законодавчого наповнення.

Всі сходяться на думці, що ветеринарне право є комплексною галуззю оскільки, відносини, що виникають у сфері ветеринарної діяльності, регулюються як власними нормами, так і нормами, що є в інших галузях права

(адміністративне, цивільне, кримінальне та ін.). У ветеринарному законодавстві також відбулись зміни направлени на правове забезпечення добробуту тварин, і це відбулось під впливом імплементаційних зобов'язань перед міжнародною спільнотою [20, с. 135].

Таким чином, ветеринарне право наразі класифіковане як інститут аграрного права, але за цілим рядом ознак воно все більше відділяється від аграрної сфери. Зростає значення таких факторів як важливість громадського здоров'я, біобезпека і біозахист, контроль ветеринарних лікарських засобів, що підтверджується змінами в нормативно-правових актах. Тому це потрібно врахувати в послідуєчій редакції галузі аграрного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекси та посібники. Всесвітня організація охорони здоров'я тварин. Офіційний сайт. URL: <https://www.woah.org/en/home/> (дата звернення: 18.03.2024).
2. Про ветеринарну медицину : Закон України від 04.02.2021. № 1206-IX. Дата оновлення: 1.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text> (дата звернення: 5.02.2024).
3. European System of Evaluation of Veterinary Training (ESEVT). Standard Operating Procedure 2023 / European Association of Establishments for Veterinary Education (EAEVE). URL: https://www.eaeve.org/fileadmin/downloads/SOP/ESEVT_SOP_2023_adopted_by_the_36th_GA_in_Leipzig_on_8_June_2023.pdf (дата звернення: 18.02.2024).
4. Ветеринарне право : підручник / за ред. В. М. Єрмоленка. К.: НУБіП України, 2015. 300 с.
5. Аграрне право : підручник / В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін. за ред. А. М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Харків : Право, 2021. 416 с.
6. Яценко І. В., Кам'янський В. В., Бондареський М. М., Бібен І. А., Богатко М. Н., Бінкевич В. Я., Зажарський В. В. Ветеринарне законодавство України : підручник. Харків : «Діса плюс», 2015. 392 с.
7. Яценко І. В., Головка Н. П. Ветеринарне правознавство України та основи міжнародного ветеринарного права: навчально-методична концепція дисципліни, сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Жицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2014, т. 16, № 3, ч. 5, (60). С. 367–386.
8. Міністерство Юстиції України : Наказ від 02.06.2004 № 43/5. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04#Text (дата звернення: 18.02.2024).
9. Статівка А. М. Про Концепцію систематизації аграрного законодавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 3 (90). 2017. С. 77–89.
10. Статівка А. М., Курман Т. В. Аграрне законодавство України: сучасний стан і перспективи розвитку в умовах глобальних загроз. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 30, № 3, 2023. С. 280 – 297.
11. Брінцов А. І. Кодифікація аграрного законодавства України : автореф. дис.. к. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2018. 28 с.
12. Аніщенко М. А. Право охорони здоров'я як надгалузь системи українського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 14–17.
13. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М.В. Менджул. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с.
14. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022. № 2573-IX. Дата оновлення: 11.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 5.03.2024).
15. Кирилюк Д. Точка неповернення – новий законопроект про ветеринарну медицину. URL: <https://agravery.com/uk/posts/author/show?slug=toska-peroverennya-novij-zakonoprojekt-pro-veterinarnu-medicynu> (дата звернення: 18.02.2024).
16. Бурило Ю. П. Новели законодавства про ветеринарні лікарські засоби. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2021. Випуск 66. С. 142–146.
17. Шабаровський Б. 10 новел закону про ветмедицину: що змінюється для учасників ринку. URL: <https://vkr.ua/publication/10-novel-zakonu-pro-vetmeditsynu-shcho-zminyuietsya-dlya-uchasnikiv-rinku> (дата звернення: 18.02.2024).
18. Дмитренко І. М. Співвідношення понять «біобезпека» та «ветеринарна безпека»: правовий аспект. *Приватне та публічне право*. № 4, 2017, С. 74–76.
19. Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення в теорії і практиці судової експертизи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. Серія ПРАВО*. Випуск 73: частина 2. С. 154–173.
20. Карпінська Н. Правова характеристика застосування ветеринарно-санітарних заходів у тваринництві. *Підприємництво, господарство і право*. № 4. 2021. С. 127–137.